

O ujemanju s sestavljenim osebkom v slovenščini

Franc Marušič, Andrew Nevins in Amanda Saksida

Univerza v Novi Gorici, Harvardska univerza, Univerza v Ljubljani

Pregled:

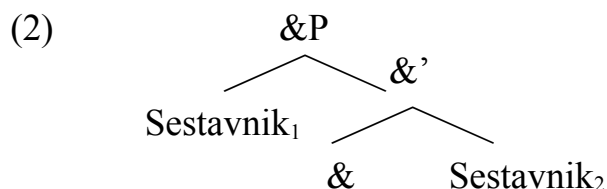
- Glagolske oblike se lahko ujemajo z najbližjim delom sestavljenega osebka.
- Obstoječe analize ne pojasnijo slovenskih podatkov.
- Možnost ločenega iskanja ujemalnih oznak za spol in število.

1 Ujemanje s prvim sestavnikom osebka v zaglagolskih pozicijah

- Zgradba vezniške zveze je hierarhična.
 - Prvi sestavnik lahko vsebuje kvantifikator, ki veže spremenljivko v drugem sestavniku. Potrebujemo sestavniško poveljevanje.

(1) [*Vsi študenti*]_i in njihove_i mame so nestrpno čakali na rezultate izpitov.

- Progovac (1997, 1998) predstavi drugačen pogled ...
- Celotna vezniška zveza deluje kot enota – ena udeleženska vloga za &P. Sprejeta zgradba vezniške zveze:

- Ujemanje včasih spregleda hierarhično zgradbo.
 - Ujemanje s prvim sestavnikom (U-s-prvim-S) sestavljenega osebka v zaglagolskih okoljih: angleščina, arabščina (Aoun, Benmamoun & Sportiche 1994, 1999, Soltan 2006), brazilska portugalščina (Munn 1993), ruščina (Babyonyshev 1996), poljščina, češčina ...
 - Tudi v slovenščini.

(3) *There seems to be [a cat and a dog] in the garden.* (angleščina)

zdi_{ED} je mačka in pes na vrtu

'Zdi se, da sta na vrtu mačka in pes.'

- Omenjeni jeziki ne dovolijo ujemanja z zadnjim sestavnikom v vezniški zvezi (U-z-zadnjim-S) v predglagolskih okoljih:

(4) [*Radirke in peresa*] so se prodajala najbolje.

Ž

S

S

Vprašanje:

- Zakaj toliko jezikov dopušča U-s-prvim-S, primer (3), obenem pa ne dopuščajo U-z-zadnjim-S, kot v (4)?

Predlog:

- (5) *Neodvisnost U-s-prvim-S od U-z-zadnjim-S*: U-s-prvim-S in U-z-zadnjim-S sta posledica dveh različnih, med seboj nepovezanih mehanizmov.

Mehanizem za U-z-zadnjim-S precej bolj redek kot U-s-prvim-S.

- Poleg slovenščine ga poznajo še v srbsčini, (hrvaščini,) poljščini, ndebele ...; gl. razdelek 4.

Posvetili se bomo predvsem U-z-zadnjim-S oz. ujemanju z bližjim sestavnikom.

Za U-s-prvim-S obstaja več možnih modelov, delni pregled:

(6) Možni mehanizmi za U-s-prvim-S osebka v zaglagolskem okolju:

- Mesto ujemanja je enako oddaljeno od vrha vezniške zveze kot prvi sestavnik (Citko 1999).
- Derivacija z vrha (Phillips 1996, Guimarães 2004): T in prvi sestavnik sta sestri, med njima se vzpostavi navidezno U-s-prvim-S; v naslednjem koraku se naredi &P s pridruženjem drugega sestavnika prvemu. S tem se spremeni sestavniškost, kar privede do strukture, prikazane v (2).
- Poskladenjsko, ciklično izgovarjanje od spodaj navzgor (Bobaljik 2001) in brisanje hierarhične zgradbe sestavnikov v procesu linearizacije: zaglagolski sestavljeni osebek se linearizira, splošči in izgovori prej kot ujemajoči se glagol; glagol ima ob trenutku ujemanja dostop samo do linearnega roba sestavljenega osebka.

2 Ujemanje z bližjim sestavnikom sestavljenega osebka

- Posvetimo se ujemanju po spolu:
 - Za razliko od osebe in števila spol ne more biti goli seštevek vrednosti sestavnikov.
- Ujemanje v spolu je v slovenščini vidno le pri deležnikih sestavljenih časov --> vsi primeri bodo vključevali deležnik
 - Pomožni glagol biti se ujema samo z osebo in številom.
 - (*je* = 3. os ednine, *sta* = 3. os. dvojine, *so* = 3os. množine)
 - Deležniki se ujemajo v spolu in številu.
- Pri osebkih sestavljenih iz množinskih samostalniških zvez srednjega

in ženskega spola.

- Deležnik ima lahko morfologijo moškega spola.

(7) a. [*Teleta in krave*] so se prodali včeraj.

b. Včeraj so se hoteli pasti [*krave in teleta*].

- Edninska sestavnika različnih spolov sprožita ujemanje v M. sp.

(8) [*Enabanana in eno jajce*] sta padla na tla.

- M je v teh okoljih nezaznamovan. Le osebki tipa Ž+S in S+Ž.

- Ujemanje je lahko tudi z najbližjim samostalnikom:

- U-s-prvim-S z zaglagolskimi osebkami (9-10),
- U-z-zadnjim-S s predglagolskimi osebkami (11-12).

- Ujemanje z najbližjim sestavnikom je posebej pogosto, ko sta v osebku sestavljena sestavnika srednjega in ženskega spola množine.
 - Če je eden izmed sestavnikov M. spola, je ujemanje celotnega osebka z M spolom množine sprejemljivejše.

(9) *Včeraj so odšla* /**odšle* [*teleta in krave*] na pašo.

S Ž S Ž

(10) *Včeraj so odšle* /**odšla* [*krave in teleta*] na pašo.

Ž S Ž S

(11) [*Krave in teleta*] so *odšla* /**odšle* na pašo.

Ž S S Ž

(12) [*Teleta in krave*] so *odšle* /**odšla* na pašo.

S Ž Ž S

- Slovenska slovnica (Toporišič 2004) dopušča obe možnosti.
 - Sodbe so zelo različne, ujemanje v moškem spolu je marsikomu nesprejemljivo.
- Analiza korpusnih podatkov: FidaPLUS, <http://www.fidaplus.net>:

(13)	Deležnik sr. sp.	Del. ž. sp.	Del. m. sp.
a. [N _{X-Mn} & N _{Y-Mn}] ... V _{Y-Mn}	18	45	407
b. V _{X-Mn} ... [N _{X-Mn} & N _{Y-Mn}]	91	224	860
c. [N _{X-Mn} & N _{Y-Mn}] ... V _{M-Mn} („privzeta“ oblika)			490
d. V _{M-Mn} ... [N _{X-Mn} & N _{Y-Mn}] („privzeta“ oblika)			120
Skupaj:	109	270	1877

- zaglagolski osebki (13b,d): najpogostejše je ujemanje z najbližjim

sestavnikom,

- predglagolski osebek (13a,c): pogostejše je ujemanje z moškim spolom, vendar so možne tudi druge oblike.
- Podatki so bili zbrani lani, ko je korpus obsegal 100 mio besed.
- Ti podatki v grobem ustrezajo tipološkemu opažanju v različnih jezikih
 - – U-s-prvim-S je bistveno bolj pogosto kot U-z-zadnjim-S.
- Mimogrede: Corbett (1983, 1991): trditev, da ima slovenščina »ujemanje« z najbolj oddaljenim sestavnikom, je nepravilna.
- Ujemanje z bližjim sestavnikom \neq ujemanje z najbližjim samostalnikom, temveč se upošteva zgradba stavka:
 - Linearno najbližji samostalnik, ki je osebek vrinjenega stavka, ne sproži linearnega ujemanja (14)-(15):

(14) *Trditev, da je **Peter** odšel, je **absurdna**.*

(15) *Šotori in postelje, ki so jih dali **vojaki**, so **smrdele**.*

- Kaj pa kak manj „zakopan“ samostalnik?
 - Težko preverljivo: samo samostalniki v imenovalniku sprožijo ujemanje, samostalniki v imenovalniku pa ne morejo biti dopolnila samostalniku ali predlogu.
 - Vsak vmesni samostalnik sproži intervencijski učinek, tako da sklon ne bi smel biti pomemben. Več v sekciji 5.
- Prislovna določila med &P in deležnikom, nimajo nobenega vpliva:

(16) [*Teleta in krave*] so (včeraj zjutraj) odšle na pašo.

(17) [*Knjige in peresa*] so že (pred kake pol ure) ležala na mizi.

- POSEBEJ ZANIMIVO:
 - Ujemanje po spolu se določa za vsak element posebej!
 - Del sestavljenega glagola, ki se nahaja pred sestavljenim osebkom, se lahko ujema s prvim sestavnikom, del, ki se nahaja za osebkom, pa z zadnjim sestavnikom osebka
 - Takim konstrukcijam se govorniki ponavadi izogibamo, kljub temu: (19) iz korpusa

(18) *Včeraj so **bile** [krave in teleta] **prodane**.*

(19) *Upniki iz prvega odstavka tega člena se poplačajo po vrstnem redu, kot so **bile** [osebne služnosti in realna bremena] **vpisana** v zemljiški knjigi.*

3 Podrobneje o obstoječih analizah ujemanja z enim sestavnikom osebka

- Nobena od obstoječih razlag ne ustreza primerom v slovenščini.

Johannessen (1996)

- Jeziki z jedrom pred dopolnilom imajo U-s-prvim-S,
- jeziki z jedrom za dopolnilom imajo U-z-zadnjim-S.
 - Slovenščina ima oboje, U-s-prvim-S in U-z-zadnjim-S.
 - Slovenščina je jezik z jedrom pred dopolnilom, ne obratno.

Citko (2004)

- U-s-prvim-S v zaglagolskih pozicijah v poljščini: ujemanje z moškim spolom je posledica strukturne dvoumnosti sestavljenega osebka:
 - Z glagolom se lahko ujema nemi zaimsek z oznako 3. os., moški spol, množina, katerega dopolnilo je sestavljeni osebek.
 - Ali pa nemega zaimka sploh ni -- osebek je enostavno &P. Ujemanje se zgodi s prvim sestavnikom, ker so njegove oznake najbližje.
 - U-z-zadnjim-S je po tej analizi nemogoče, ker krši pravilo lokalnosti.

Aoun, Benmamoun & Sportiche (1994, 1999)

- Delno ujemanje je posledica izpusta ponovljenega povedka v drugem izmed dveh prirednih stavkov, od katerega po brisanju ostane samo osebek:
 - [je lep X] in [~~je~~ ~~lepa~~ Y]
 - (18) & (19), ki imata na vsaki strani osebka različno ujemanje, je v tej analizi enostavno razložiti:
 - [so bile X ~~vpisane~~] in [~~so~~ ~~bila~~ Y vpisana]
- Argumente proti elipsi povzemamo po Munn (1999) in Citko (2004):

Napoved: delno ujemanje ne bo dopustilo prislovov ipd., ki zahtevajo množinske osebke, kot sta 'skupaj', 'drug ob drugega'.

--> Vendar to ne drži:

- (20) a. [*Krava in njena teleta*] so trčila drug ob drugega.
 b. [*Krave in njihova teleta*] so trčila drug ob drugega.

- Določilo *drug ob drugega* mora pred izpustom stati v obeh priredjih, toda tak stavek bi bil neslovničen (21).
 - Analiza z izpustom je neustrezna.

(21) * [*Krava je trčila druga ob drugo*] in [*njena teleta so trčila ...*]

- Enak rezultat za konstrukcije, v katerih je povedek pred osebkom, pri čemer je lahko drugi sestavnik v ednini:

(22) *Včeraj so trčile druga ob drugo [krave in tele(ta)]*

- Popolnoma enako velja za prislov *skupaj*:

(23) a. [*Krava in njena teleta*] *so se pasla skupaj*.

b.* [*Krava se je pasla skupaj*] in [*njena teleta so se pasla skupaj*].

c. [*Krave in teleta*] *so se pasla skupaj*.

d. [*Krave so se pasle skupaj*] in [*teleta so se pasla skupaj*].

Soltan (2005)

- Delno ujemanje je posledica naknadnega lepljenja (Late Merge) (e.g., Lebeaux 1991, Fox 2000, Bhatt & Pancheva 2004) neujemajočega se sestavnika.

Napoved: naknadno dodani sestavnik ne more biti udeležen v rekonstrukciji dometa kvantifikatorja.

- Vendar pa to ni tako:
 - univerzalni kvantifikator se lahko rekonstruira v zanikanem enostavnem stavku (21).
 - Enako, ko je osebek sestavljen iz enakovrednih sestavnikov (22).
 - U-z-zadnjim-S & U-s-prvim-S imata enaka možna branja (23).

(21) *Vse koze niso znorele.*
?Vse > Neg, Neg > Vse

(22) [*Vse koze in vse goske*] *niso nasedle prepričevanjem.*
?Vse > Neg, Neg > Vse

(23)a. [*Vse goske in vsa teleta*] *niso preživela zime.*
?Vse > Neg, Neg > Vse

b. *Zime niso preživele [vse goske in vsa teleta].*
?Vse > Neg, Neg > Vse

- Ti primeri obenem nasprotujejo tudi analizi z izpustom.
 - Če bi pri delnem ujemanju bila vedno dva stavka:
 - Bi se rekonstrukcija zgodila znotraj posamičnih stavkov.
 - Edina možna interpretacija bi bila:
 - 'Ni res, da so vse goske preživele in ni res da so vsa teleta preživela' = nekatere goske in teleta so umrla.
 - Vendar to ni edina možna interpretacija.

4 U-z-zadnjim-S v drugih jezikih

4.1 Srbščina (in hrvaščina)

- Slovenščina in srbščina (??hrvaščina??) naj bi bili popolnoma primerljivi, kar zadeva ujemanje v spolu - o. p. Željko Bošković.

4.1 Bantujski jeziki

- Nekateri bantujski jeziki kažejo podobno obnašanje (Marten 2000, Moossally 1998); v spodnjem primeru (svahili) se glavni povedek odvisnega stavka ujema z drugim sestavnikom sestavljenega osebka

(24) *kwani huoni wewe kuwa [ki-su na n-guo] zimeshabihiana ...?*
 ‘zakaj, ne vidiš da 7-nož in 10-obleka sta podobna-10 ...?’
 (Roman Muhammeda Saida Abdulla 'Mwana wa Yungi hulewa' 1976: 96,
 primer citiran v Marten 2000:16)

- Podobno opaža Moossally (2000) za jezik ndebele:

(25) [*Abalungu la-ma-bhunu*] *a-yahleka*
 [2mn-belec in-6mn-Afrikanec] 6mn-smejijo
 ‘Angleži in Afrikanci se smejiijo’ (Moossally 1998:88)

(26) [*A-mabhunu la-ba-lungu*] *ba-yahleka*
 [6mn-Afrikanec in-2mn-belec] 2mn-smejijo
 ‘Afrikanci in Angleži se smejiijo’ (Moossally 1998:88)

(27) [*Izi-nja la-bo-mangoye le-nyoni*] *zin-yamalele izolo*
 [10mn-pes in-2mn-mačka in-10mn-ptič] 10mn-izginili včeraj
 ‘Psi, ptiči in mačke so včeraj izginili.’ (Moossally 1998:105)

4.2 Angleščina

- Ujemanje z najbližjim sestavnikom v številu je mogoče najti tudi v angleščini v primerih z *neither ... nor* (o tem piše Morgan 1972: 281).

(28) [*Neither that dog nor those cats*] *are housetrained.*
 Niti tisti pes niti tiste mačke so natrenirane
 ‘Niti tisti pes niti tiste mačke **niso** natrenirane.’

(29) [*Neither those cats nor that dog*] *is housetrained.*
 ‘Niti tiste mače niti ta pes **ni** natreniran.’

(30) *Is [neither that dog nor those cats] housetrained?*
 ‘Ali **ni** niti ta pes niti tiste mačke natrenirane?’

- (31) *Are [neither those dogs nor this cat] housetrained?*
'Ali **niso** niti ta pes niti tiste mačke natrenirane?'

- In še nekaj primerov s svetovnega spleta (najdenih s pomočjo Googla):

- (32) a. *Why is neither ESOL nor routes into employment on the agenda?*
'Zakaj ni niti ESOL niti poti do zaposlitve na dnevnem redu.'
b. *Why is neither Kevin nor any of his guest-posters interested in commenting on Kelo?*
'Zakaj ni niti Kevin niti kateri od njegovih gostujočih posterjev zainteresiranih za komentiranje Kela'

4.3 Madžarščina

- Madžarski glagoli se s predmetom ujemajo v določnosti:

- (33)a. Olvastál [egy könyvet] b. Olvastad [a könyvet]
bereš_{2Ed,NEDOL} NEDOL knjigo_{TOŽ} bereš_{2Ed,Dol} DOL knjigo_{TOŽ}
'Ti bereš eno knjigo' 'Ti bereš (določeno) knjigo.'

- Če so osebki &P, v katerih do tako določni kot nedoločni DP, se glagol po določnosti ujema z najbližjim DP:

- (41)a. [A könyvet és egy újságot] olvastál.
DOL knjigo_{TOŽ} in NEDOL časopis_{TOŽ} bereš_{2Ed,NEDOL}
b. *[A könyvet és egy újságot] olvastad.
bereš_{2SG,DOL}

- (42)a. [Egy újságot és (ezt) a könyvet] olvastad.
NEDOL časopis_{TOŽ} in (to) DOL knjigo_{TOŽ} bereš_{2Ed,DOL}
b. *[Egy újságot és (ezt) a könyvet] olvastál.
bereš_{2Ed,NEDOL}

- Ujemanje velja tako za predmete pred povedkom kot za tiste za njim.

- (43)a. Délután olvastál [egy újságot és a könyvet].
popoldan bereš_{2Ed,NEDOL} NEDOL časopis_{TOŽ} in DOL knjigo_{TOŽ}
'Popoldne bereš časopis in knjigo.'
b. *Délután olvastad [egy újságot és a könyvet].
bereš_{2Ed,DOL}

OPCIJA 1

- Oznake za spol deležnika nadaljujejo z iskanjem ustreznice znotraj &P, pri čemer upoštevajo:

(48) *Iskanje sestrskе projekcije*: Če najbližja maksimalna projekcija XP nima vrednosti za preverjanje oznake F, išči znotraj sestrskе projekcije X.

- Deležnik lahko najde vrednost za spol znotraj sestre projekcije X' ali znotraj sestre projekcije X⁰, to pa je, znotraj prvega ali znotraj drugega sestavnika.
 - Če imata dve omenjeni projekciji različni vrednosti za spol, je rezultat izenačenje.
 - Princip reševanja izenačenj:

(49) V primeru, ko je sestrskih projekcij X več, in ko več kot ena sestrska projekcija nosi vrednost za oznako F, razreši izenačenje tako, da se ujemaš s tisto sestrsko projekcijo, ki je najbližja v nizu.

- Ko stoji &P pred povedkom, bo s pomočjo pravil (48) in (49) izbran drugi sestavnik.

(50)	1. korak	2. korak:

- Brez drugega koraka bi deležnik prevzel privzeto moško obliko.
 - Drugi korak je zaznamovana možnost, ki je nimajo vsi jeziki.
 - Tudi vsi govorniki nekega jezika je ne sprejmejo.
 - Razlog: ujemanje je nagnjeno k temu, da (a) za ujemalce jemlje večje sestavnike ter da (b) preverja tako spol kot število istočasno.

OPCIJA 2

- Ali se to sploh dogaja v skladnji?
- Če je bližina v nizu relevantna v slovnici, kako to, da se ne izrablja tudi v drugih pravilih?

- Če je govora o skladijskem procesu, bi moral deležnik sprejeti spol z vsakega sestavnika s pravilno kategorialno oznako.
 - Najbližji samostalnik v (51) sicer ni v imenovalniku ... vendar to ne bi smelo biti pomembno.

(51) a. *Psi in ščeneta Mihovih prijateljic so pridno jedla kosilo.*
 b. **Psi in ščeneta Mihovih prijateljic so pridno jedle kosilo.*

- Proces ujemanja po spolu morda res ni skladijski.
 - Premešan deležnik v (52), ki svoje mesto spremeni po tem, ko že išče in najde vse svoje oznake (našel jih je v svoji originalni poziciji), nima pričakovanega U-z-zadnjim-S (o.p. Željko Bošković).

(52) a. *Prodane so bile [krave in teleta].*
 b. **Prodana so bile [krave in teleta].*

- Če se to ujemanje ne dogaja v skladnji ...

6 Sklep

- Slovenščina ima U-z-zadnjim-S (poleg nekaterih drugih jezikov).
- U-z-zadnjim-S in pogostejši U-s-prvim-S sta lahko različna pojava.
- Mesto medjezikovnih razlik in razlik med govorcami je v obstoju drugega neodvisnega iskanja spolskih oznak s strani deležnika.
- &P ne more izračunati lastne spolske vrednosti na podlagi spola sestavnikov.
- Če dopustimo ločeno iskanje oznak za spol in število, lahko razložimo zakasnjeno in ločeno iskanje spolske oznake. (Ali v skladnji s pomočjo dveh principov, ali izven skladnje v fonologiji ...)

Navedenke

- Aoun, Joseph, Elabbas Benmamoun, in Dominique Sportiche. 1994. Agreement, word order, and conjunction in some varieties of Arabic. *Linguistic Inquiry* 25: 195-220.
- Aoun, Joseph, Elabbas Benmamoun, in Dominique Sportiche. 1999. Further remarks on first conjunct agreement. *Linguistic Inquiry* 30: 669-681.
- Babyonyshev, Maria. 1996. Structural connections in syntax and processing: studies in Russian and Japanese. Doktorska dizertacija, MIT.
- Béjar, Susana. 2003. Phi-syntax: a theory of agreement, Doktorska dizertacija, University of Toronto.

- Bhatt, Rajesh in Roumyana Pancheva. 2004. Late Merger of Degree Clauses. *Linguistic Inquiry* 35:1, 1–45.
- Bobaljik, Jonathan. 2000. The Ins and Outs of Contextual Allomorphy. V K. K. Grohmann in C. Struijke (ur.), *University of Maryland WPL* 10, 35-71.
- Citko, Barbara. 2004. Agreement Asymmetries in Coordinate Structures. *Proceedings of FASL 12*. Michigan Slavic Publications.
- Corbett, Greville. 1983. *Hierarchies, targets, and controllers: Agreement patterns in Slavic*. London: Croom Helm.
- Corbett, Greville G. 1991. *Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fox, Danny. 2000 *Economy and Semantic Interpretation*, MIT Press, Cambridge, Mass.
- Guimarães, Maximiliano. 2004. Derivation and Representation of Syntactic Amalgams. Doktorska dizertacija, University of Maryland.
- Johannessen, Janne B. 1998. Partial agreement and coordination. *Linguistic Inquiry* 27:661-76.
- Lebeaux, David. 1991. Relative clauses, licensing, and the nature of the derivation. V S. Rothstein (ur.), *Perspectives on Phrase Structure: Heads and Licensing, Syn. & Sem.* 25: 209-39. New York: Academic Press.
- Marten, Lutz, 2000, 'Agreement with conjoined noun phrases in Swahili', *Afrikanistische Arbeitspapiere* 64: *Swahili Forum VII*, 75-96.
- Morgan, Jerry L. 1972. Verb agreement as a rule of English. *Proceedings of the 8th Regional Meeting of the CLS*. Chicago: CLS. 278-86.
- Moosally, Michelle. 1998. Noun Phrase Coordination: Ndebele Agreement Patterns and Crosslinguistic variation. Doktorska dizertacija, University of Texas.
- Munn, Alan. 1993. Topics in the Syntax and Semantics of Coordinate Structures. PhD thesis, University of Maryland.
- Munn, Alan. 1999. First conjunct agreement: against a clausal analysis. *Linguistic Inquiry* 30: 643-83.
- Phillips, Colin. 1996. Order and Structure. Doktorska dizertacija, MIT.
- Progovac, Ljiljana. 1997. Slavic and the Structure for Coordination. In *FASL: The Indiana Meeting 1996*, M. Lindseth & S. Franks (eds.). Ann Arbor: Michigan Slavic Publications. 207-24.
- Progovac, Ljiljana. 1998. 'Avoid Conjunction,' Adjunction, and the 'Coordination of Likes Constraint'. V *FASL: The Connecticut Meeting 1997*, Ž. Bošković *et al.* (ur.). Ann Arbor: Michigan Slavic Publ. 252-66.
- Soltan, Usama. 2005. On postcyclic Merge and Agree in syntactic derivations: First Conjunct Agreement in Standard Arabic Revisited. V E. Benmamoun (ur.) *Perspectives on Arabic Linguistics* 19. Amsterdam: J. Benjamins.
- Toporišič, Jože. 2004. *Slovenska slovnica*. Založba Obzorja Maribor.